

(ne)izvesna sudbina jugoslavije

tomislav ž. nikolić

1. Ekonomija i politička zajednica

Nema sumnje da je modernoj ekonomiji, koja uvažava sve zakonitosti kapitalne logike, počev od integralnog tržišta (tržišta roba, radne snage, kapitala, novca, znanja, ideja i sl.), potrebna adekvatna politička zajednica. Po mišljenju dr. M. Korošića, potpunom tržišnom rešenju najviše odgovara politički oblik zajednice kao federacija, jer je Jugoslavija od 1974. godine organizovana »na osnovi složenog (zbog brojnih kompromisa) i zamršenog (uvodjenog delegatskog sistema) ustava koji teoretski i normativno radničkoj klasi i radnim ljudima daje potpunu ekonomsku i političku vlast. Trebao je to biti još jedan »raskid« u tražanju za novim značenjem. U praksi je politička vlast ostala čvrsto u rukama politokratije. Zemlja je upala u krizu jer je došlo do institucionaliziranog konzerviranja samoupravljanja. Raskid s prošlošću nije postojao, štoviše, prošlost se učvrstila.¹

Raskid s prošlošću dr. Korošić vidi u potpunom tržišnom rešenju i u federaciji. »Nužno je u sistem uvesti potpuno tržišno rešenje. Nije moguće zamisliti da tržište robe ispunjava svoje osnovne funkcije i da uopće funkcionira ako nije priznato, dakle institucionalizirano i regulirano, tržište rada i kapitala. Bez potpunog tržišnog rešenja, tj. integralnog tržišta, kao i jednog jedinog tržišta na tlu Jugoslavije, privredne su organizacije onemogućene u izlasku na svjetsko tržište gdje bi se ravnopravno nadmetale sa svjetskom konkurencijom.«²

Već samo pominjanje jednog i jedinog jugoslovenskog tržišta ukazuje da se ovde pretpostavlja izlazak ekonomskih subjekata na svetsko tržište kao subjekata Jugoslavije kao jedne države, a ne da su subjekti pre svega locirani u našim republičkim državama. Upravo zato, politički odnosi su nužno odnosi federacije, a ne konfederacije. »Politički uvjeti za ostvarivanje tih i drugih prijedloga nužno moraju pratiti prijedlog radikalnih promjena. Država je potrebna i bit će još dugo potrebna u svakoj privredi, pa i samoupravnoj. Njezina je dužnost da ujedini uvjete privredivanja, osigurava privrednu ravnotežu i privredni rast. To su ujedno i funkcije suvremene federacije, dok današnje ekonomske funkcije republika i općina moraju biti znatno sužene. To traži ukidanje zamršenog sustava odlučivanja na saveznoj razini, koje se *de facto* svodi na konsenzusno odlučivanje, na zaštitu posebnih interesa republika i pokrajina, umjesto na prijeko potrebnu integraciju.«³

I pored toga da je dr. Korošić svestan da ekonomske reforme nema bez političke demokratije, ovaj autor razvoj demokratije vidi tek preko »jačanja federacije«, a ne putem uspostavljanja demokratije na nižem nivou, u našem slučaju na nivou republičkih država.

Imajući u vidu činjenicu da u nas demokratija nije stvarnost, pa ni polazna tačka za najavljene reforme u ekonomiji, u nastavku ću izložiti scenario razvoja demokratije kao pretpostavke ekonomske reforme preko izgradnje demokratskih odnosa u nižim teritorijalnim jedinicama (državama).

2. FEDERACIJA, KONFEDERACIJA, ILI NEŠTO TREĆE!

U nas se često ističe da višenacionalna struktura društva čini polaznu osnovu za konstituisanje političke zajednice, jer je princip ravnopravnosti nacija, naroda i narodnosti osnovni politički princip integracije ljudi u političku zajednicu, a ne kapital čija je integrativna funkcija izražena kroz njegovu kosmopolitsku težnju, motiv i prizemni (pragmatički) cilj, tj. prisvajanje profita. Upravo zato, o političkoj zajednici u nas se ne govori sa stanovišta ekonomije, u smislu da svaka ekonomija traži da je politički oblik društva (države) ne samo prati, već i podstiče na dalji razvoj. Istina, zahtev za »jačanje federacije« uvažava ekonomske principe, ali ignoriše političku strukturu našeg društva, tj. činjenicu da su u nas politički odnosi bili iznad ekonomskih. Da li je zadržavanje tzv. konfederativnog ustrojstva Jugoslavije racionalno ili ne, to je pitanje za diskusiju, ali u raspravama o pitanju federacije ili konfederacije moraju postojati alternative. Druga je stvar koja je od alternativa racionalna, ili, pak, racionalnija kako u odnosu na ekonomski razvoj pojedinih delova (država) Jugoslavije, tako i na nivou zemlje kao celine.

U sadašnjim uslovima, u nas se rasprava vodi oko dva oblika političke zajednice, i to: konfederacija ili federacija. Kada se bolje pogleda šta iza pojedinih predloga za promenom Ustava SFRJ stoji, onda se vidi da o federaciji nema ni govora, čak ni kod onih predloga koji eksplicitno tvrde da su za federaciju. Naime, sva rukovodstva naših »federalnih« država tvrde da republike treba da budu države, sa svojim izvornim suverenitetom, a opet kažu da su za Jugoslaviju kao federaciju. Jedni hoće Jugoslaviju kao konfederaciju, a drugi, iako hoće državnost svojih republika, hoće federaciju. Međutim, mislim da u nas nije prisutno pitanje ili dilema federacija — konfederacija, već pitanje čemu još uopšte Jugoslavija? To je pravo pitanje, jer sada moramo početi od onoga što jeste, a ne od onoga što neko hoće. Zato je sasvim izlišno pitanje kakvu Jugoslaviju mi hoćemo?

Status kvo, u političkom sistemu, iz kojeg nastaju svi mogući sukobi, podela i trvenja izrasta iz odnosa nacionalno-klasno, što ustrojstvo političkog sistema ima konsekvence Jugoslavije kao labave konfederacije, a ne tzv. AVNOJSKE FEDERACIJE, kako se to obično misli i kaže. Kako se čini da od federacije neće biti ništa, opreznost u ideji novog Ustava znači dalji podsticaj sadašnjem sistemu statusa kvoa.

U takvim uslovima javlja se opravdana sumnja: da li je moguće doneti novi Ustav SFRJ, jer realno postoje sumnje da će Jugoslavija do

izrade tog novog Ustava već biti u toj meri labava »konfederacija«, da će imati različite političke sisteme u pojedinim republikama (državama). One su i sada samostalne države (»državice«), tako da je veliko pitanje može li se sprečiti već započeti proces »demoniranja« Jugoslavije, koja je sada, hteli mi to ili ne, samo geografski pojam, ili, pak, samo mislena imenica, a ne potreba i realnost svih građana naše zemlje. Dakle, ni sama Jugoslavija nema osiguranu perspektivu, jer o njoj sudbini, pa i sudbini svih naroda, ne odlučuje građanstvo putem parlamentarne demokratije, već nacionalna (komunistička) politokratija. Pošto se kriza i dalje produbljuje, birokratiji pretila opasnost da izgubi svu vlast, pa se birokratija polarizuje kako za federativno tako i za konfederativno uređenje Jugoslavije. Pitanje je, za sada, otvoreno, u smislu ima li Jugoslavija perspektivu ili ne. Sadašnje »promene« i nisu stvarne promene, ako se zna da se kriza još više produbljuje.

Svi realni politički momenti ukazuju da Jugoslavija nema perspektivu, ni kao treća ni kao četvrta, ili bilo koja po redu jedinstvena savezna država. Kad ovo ističem, onda polazim od činjenice da je nama potreban novi savezni, federativni ustav, pod uslovom da smo svi za Jugoslaviju kao federaciju, odnosno za političku zajednicu koja ima svoja izvorna prava i obaveze, što podrazumeva koncept federacije. Međutim, sadašnji politički odnosi to ne potvrđuju.

Dakle, nema sumnje da je potrebno doneti novi Ustav SFRJ, ako želimo da se konstituišemo u pravnu državu, kakvu poznaje ostali civilizovani svet. Međutim, povodom novog ustava javljaju se mnoga otvorena pitanja, mnoge nedoumice, pa i sumnje da li smo mi u stanju da napravimo ustav kakav nam je potreban, ne više u cilju ostvarivanja tzv. socijalističkih samoupravnih odnosa, već ustav koji će garantovati prava i slobodu građanima naše zemlje. Kad je reč o pravu, onda se misli na sve građanske slobode, uključujući i pravo privatne svojine, što podrazumeva politički sistem parlamentarne demokratije modernog građanskog društva.

U okviru otvorenih pitanja javljaju se i dileme. Prvo, da li je Ustav SFRJ iz 1974. godine kriv za krizu ili ne? Mišljenja su podeljena, jer su interesi različiti, kada se posmatraju stavovi naših republičkih država. Dok jedni tvrde da je ustav za sve kriv, jer je klasno potisnuo na račun nacionalnog i time doprineo dezintegraciji društva, drugi misle da je on baš autentična realizacija AVNOJSKE JUGOSLAVIJE.⁵

Drugo, da bi se opravdali sukobi oko karaktera političkog sistema Jugoslavije, koriste se argumenti tzv. avnojske Jugoslavije. I jedni i drugi se pozivaju na AVNOJ, kao da se u to vreme baš tako dijametralno razmišljalo, tako da svako može iz tih odluka da izvodi svoje zaključke. Očigledno da je reč o političko-ideološkoj manipulaciji, jer se ne može prihvatiti teza da je AVNOJ neposredna osnova za Ustav SFRJ iz 1974. godine. Ovo kažem iz jednostavnog razloga što smo mi i pre Ustava iz 1974. godine imali nekoliko ustava, koji su bili bliži AVNOJ-u nego što je to poslednji ustav.

Treće, veliko je pitanje da li nam je potrebno pozivanje na AVNOJ, ako bismo se pitali šta nam je činiti da izademo iz krize.⁶ Dakle, istorija se ne može uzeti kao sredstvo za ostvarivanje reformi, jer je istorija prošlost, a ovde je reč o budućnosti Jugoslavije. Ako se i dalje na AVNOJ pozivamo, kriza će postati sve dublja, a izgledi za rešavanje problema privredne reforme sve neizvesniji.

S obzirom da je dosadašnji politički sistem našeg samoupravnog socijalizma imao zadatak da ostvaruje političke ciljeve, normalno je što smo u ekonomiji pokazali izrazitu neefikasnost. Naime, politički sistem samoupravljanja, dat u Ustavu iz 1974. godine, nije imao za pretpostavku stvarne proizvodne snage kapitala i odnose koji mu odgovaraju nego ideju »slobodne asocijacije proizvođača«. Upravo zbog toga, proizvodnja profita nije bila cilj ekonomije naših ekonomskih subjekata. Naši samoupravljači imali su zadatak da samoupravno uređuju raspodelu dohotka, pa je cela ekonomija bila u suštini ekonomija distribucije, a ne proizvodnja kapitala putem tržišnog načina privredivanja.

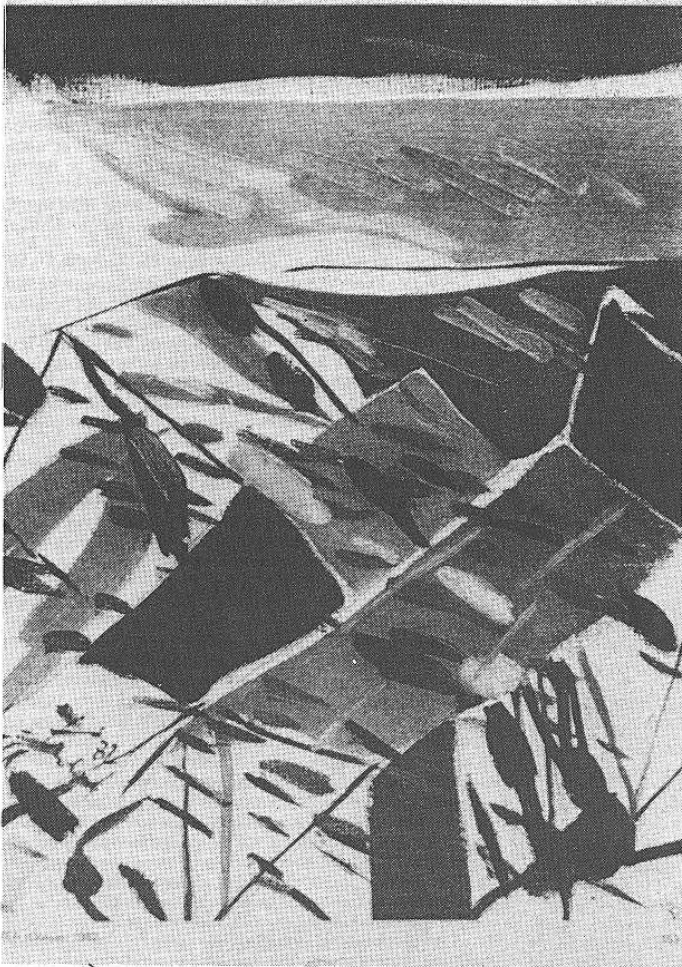
Imajući to na umu, inflacija je u nas nužna, čak bi se moglo tvrditi da bi bez nje sistem prestao da funkcioniše. Naime, treba znati da naš sistem privredivanja nije usmeren ka razvoju, dakle, ka stvaranju nacionalnog dohotka, već njegovoj distribuciji. Upravo u toj preraspodeli putem inflacije, uključujući tu i kretanje deviznog kursa, mnogi nalaze motiv za rad, jer stvarnih ekonomskih motiva u nas još nema, jer mi još nemamo tržišni sistem stvaranja profita.

3. KO PREDLAŽE I DONOSI NOVI USTAV SFRJ?

Pitanje ko predlaže i donosi novi Ustav SFRJ, po mišljenju pristalica višepartijskog sistema, jeste suštinsko pitanje. »Jugoslavija zapravo nikad nije bila demokratska država. O tome Žarko Puhovski: 'Politika, naime, koja odnose među ljudima uzimlje unaprijed kao zdani vlastiti cilj u načelu zaboravlja pojedinačne egzistencije, uzimlje ih kao pretpostavku, materijal, na kojem se izvodi transindividualni program'. Nije čak jedino nužno organizirati demokratiju, nego stvoriti pretpostavke da pitanje demokratije postane relevantno. Demokratija jest, u prvom redu, način odlučivanja. Opći društveni interesi moraju biti posredovani državom, ali uz uvjet da nosioci funkcija vlasti budu izabrani u sistemu neposrednih izbora, uvijek na osnovi otvorenih lista kandidata, tajnim glasanjem i uz jake mehanizme kritičke komunikacije. Međutim, demokratija je i više od toga — ona je slika svijeta, način ponašanja na

svim mjestima, od samoupravnih radnih organizacija do savezne države i parlamenta.⁷

S obzirom da SIV uporno insistira na ustavnoj reformi, u vezi načina donošenja novog ustava SFRJ, javljaju se mnoga otvorena pitanja. Prvo, ko donosi novi Ustav? Da li ga donosi dosadašnja politička struktura, koja je i dalje odraz dosadašnjeg jednopartijskog monopola. Sudeći prema predlogu u opticaju za promene ustava, to je i dalje komunistička vlast, bez obzira što se govori o višepartijskom sistemu. Naime, mi se sada nalazimo u začaranom krugu, jer prvo treba da stvorimo ustavni osnov za višepartijski sistem, pa da tek onda dobijemo skupštinu kao parlamentarnu demokratiju. To znači da će novi ustav biti izraz volje jednopartijskoga ne višepartijskog sistema. Upravo zato, mnogi tvrde da do parlamentarne demokratije treba još čekati, pa i do donošenja ustava koji bi bio izraz volje naroda, a ne volje pojedinih političkih struktura.

likovni prilozi u broju: Stojan Čelčić

Drugo, zna se da ustav na nivou Jugoslavije donosi Savezna skupština, a ona nije parlamentarna demokratija, tj. ona nije, bar za sada, rezultat stvarnih odnosa višepartijskog sistema i slobodnih izbora. Upravo zato, postavlja se pitanje parlamentarne demokratije ne samo na nivou Jugoslavije, već i na nivou republičkih država. Naime, pitanje je da li se može govoriti o parlamentarnoj demokratiji na nivou Jugoslavije, ako te demokratije nema na nivou republičkih država.

Treće, postavlja se pitanje pristupa u izradi saveznog ustava i ustava republičkih država. Naime, postoji predlog da se prvo naprave republički ustavi, pa tek onda savezni ustav. Ovo znači da Jugoslavija ne može da bude savezna država kao pretpostavka, iz koje izvire njen izvor ni suverenitet, što se svodi na predlog Jugoslavije kao federacije. Ako bi se usvojio predlog za novi ustav, u smislu da se prvo sastavi savezni ustav, onda je u njemu položaj republičkih država već određen, pa republički ustavi ne mogu izvan tih okvira. Suprotno rešenje ide ka tome da se prvo naprave republički ustavi, pa onda se pravi savezni, normalno da u njemu mogu biti ona rešenja koja su izraz volje država članica. Ovo rešenje mnogi zovu konfederacija, mada je, po mom mišljenju, i to otvoreno pitanje.

Dakle, otvoreno je pitanje da li će buduća Jugoslavija biti savezna država, ili, pak, savez država. Predlog SIV-a ide ka rešenju federacije, tako da je veliko pitanje da li će ga prihvatiti oni koji u federaciju žele da

udu samo u onim odnosima koji su predmet dogovora. Po mom mišljenju, SIV u rešavanju krize i privredne reforme polazi od Jugoslavije kao pretpostavke, a sam Ante Marković ide za promenom saveznog ustava koji bi u mnogo čemu dao okvir za republičke ustave, pa bi se moglo reći da je taj predlog usmeren više ka federaciji nego što je u stanju da prizna stvarnost konfederacije; otuda otpori u usvajanju ovog predloga od onih koji Jugoslaviju ne vide kao buduću saveznu državu.

4. Svetsko tržište — jedini izlaz iz krize

Suprotno uverenje da na svetsko tržište možemo ići samo pod uslovom da se Jugoslavija konstituiše kao federacija, mislim da se izlaz kapitala na svetsko tržište može ostvariti i na nižem nivou, tj. putem republičkih ekonomija. Naime, pošto tržišni način privređivanja još nemamo, jer tek težimo da ga stvorimo, inflaciju možemo suzbiti tek kada rešimo svojinske odnose, tj. kada odlučimo da u praksi ostvarimo ideju pluralizma svojinskih odnosa. U cilju stvaranja tržišnih uslova privređivanja, država (i države) mora da podstiče procese denacionalizacije državnih preduzeća, bilo kroz prodaju tih preduzeća stranom ili privatnom kapitalu, bilo putem pretvaranja državne svojine u akcionarstvo radnika.

Pošto u nas nisu otpočeli procesi denacionalizacije svojinskih odnosa, stvorena je iluzija da se inflacija može suzbiti antiinflationim programom, ostavljajući svojinske odnose nedirnutim. I ne samo to. Radi se o tome da u sadašnjim političkim sukobima, mi i nismo u stanju doneti takav program, koji bi u svakoj republici (državi) važio kao jugoslovenski program izlaska iz krize. Kad ovo kažem, mislim na realnost ekonomskih odnosa između naših republičkih država, jer se u poslednje vreme državna preduzeća učvršćuju, umesto da se ostvaruje njihova samostalnost i okretanje tržištu.

Iz analize političkih odnosa da se zaključiti da je ostvarivanje privredne reforme u nas realno samo ako se posmatraju reformski procesi na nižim delovima, dakle, kao procesi na nivou republičkih država. Zašto? Zato što naš SIV nema nikakvih institucionalnih pretpostavki da vodi jednu racionalnu makroekonomsku politiku, jer Jugoslavija nije ono što SIV misli da je moguće stvoriti novim ustavom. Naime, Ekonomska politika, koja u sebi sadrži politiku deviznog kursa, monetarnu vlast, poreski sistem i dr. nije u rukama savezne administracije, već, naprotiv, u rukama republičkih država. To rešenje je dato i u Ustavu SFRJ iz 1974. godine i male su mogućnosti da novi ustav to izmeni.

Ako su moje pretpostavke i ocene tačne (u smislu realnosti), onda je jedini izlaz svetsko tržište, na kome se moraju naći naši ekonomski subjekti, podržavani republičkim ekonomskim politikama. Možda će neko reći da je ovo nerearno, jer svet zna i traži Jugoslaviju kao celinu, ali ne treba gubiti iz vida da mi tu i takvu celinu nemamo. Pitanje je da li je možemo stvoriti sa sadašnjim sukobima i podelama, pa i svadama između republičkih politokratija.

Kao rešenje sadašnjih republičkih sukoba i soluciju izlaska iz krize ja vidim kroz stvaranje uslova za tržište i demokratiju na nivou republičkih država, a ne na nivou Jugoslavije. Kad ovo kažem, mislim na sadašnje stanje političkih odnosa, ma koliko da se u njima nalaze više neracionalni i iracionalni nego racionalni odnosi. Naime, pustimo da se svako sam bori kako sa tržištem tako i sa demokratijom. To je jedino rešenje da se o Jugoslaviji, ako je ikada u budućnosti bude, govori kao o potrebi, a ne o nametnutom rešenju. To podrazumeva da svako snosi posledice svojih odluka, i da je kraj iluzijama da se integracija može nekome garantovati, ili, pak, uzeti kao pretpostavka.

To podrazumeva rešavanje pitanja svojinskih odnosa na nivou republičkih država, jer bez njih nema tržišta uopšte, a ne samo tzv. jugoslovenskog tržišta. Po mom mišljenju, nasilna federacija ne rešava pitanje svojinskih odnosa, jer ekonomske subjekte ponovo gura državi, tako da se ponovo otvara pitanje možemo li ići u reformu bez promena vlasničkih odnosa.

Pošto konkurencija i tržište idu zajedno, mi moramo prvo stvoriti tržište na nižem nivou, na primer, na nivou opština i republika, da bismo govorili o svetskom tržištu. Dakle, ni svetsko tržište nama nije otvoreno bez ekonomije rada i kapitala. Socijalna politika mora da prati proces denacionalizacije državnih preduzeća, a to nije moguće izvesti izvan republičkih država.

5. ZAKLJUČAK

Ako je Jugoslavija naša sudbina, kako se to obično kaže, onda se za nju treba boriti, ali samo putem demokratskih odnosa. Da li je to u nas moguće, to je otvoreno pitanje. Vredi pokušati sa programima za izlazak iz krize na nižem nivou, tj. na nivou republičkih država, kako bi se prekinuo proces blokada, sukoba i tvrđenja, čiji je rezultat ne izlazak društava iz krize, već njeno dalje produblivanje.

- 1) Dr Marijan Korošić, «Od statusa quo do Evrope», u: QUO VADIS, JUGOSLAVIJO?, «Naprijed», Zagreb, 1989, str. 7
- 2) Isto, str. 10.
- 3) Isto, str. 10.
- 4) Vidi raspravu na temu «Jugoslovenski federalizam — ideje i stvarnost», koja je vođena 9. oktobra 1987. godine u Marksističkom centru CK SK Srbije povodom izlaska iz štampe svotomnog zbornika uglednih istoričara Branka Petranovića i Momčila Zečevića pod naslovom «Jugoslovenski federalizam — ideje i stvarnost», «Marksistička misao», broj 1/88, str. 59-128. Isto tako, treba videti raspravu «Šta menjati u Ustavu SFRJ?», koja je održana 15. marta 1988. u Beogradu, «Marksistička misao», broj 5/88, str. 3-82. i rasprava sa «Okruglog stola» na temu «Ekonomske aspekte ustavnih promena», «Marksistička misao», broj 5/88, str. 83-178.
- 5) Vidi: dr Ivo Bičanić, «Jedinstvo jugoslovenskog gospodarstva», «Kulturni radnik», broj 3/89, str. 1-16. i dr Jože Mencinger, «Jedinstvenim tržištem» protiv tržišta?, «Kulturni radnik», broj 3/89, str. 17-35.
- 6) Knjiga pokojnog dr M. Korošića Jugoslovenska kriza, «Naprijed», Zagreb, 1988, je, po mom mišljenju, i dalje aktualna, te je treba ponovo studirati i u sadašnjim raspravama o ustavnim promenama.
- 7) Dr Marijan Korošić, «Od statusa quo do Evrope», ... str. 10/11.